

Tarleena Lehtinen & Annika Harju

SUKUPUOLI-IDENTITEETTI -OPETUSTUOKIO

Opetustapahtuma 8. -luokkalaisille sukupuolen moninaisuudesta

SUKUPUOLI-IDENTITEETTI -OPETUSTUOKIO

Opetustapahtuma 8. -luokkalaisille sukupuolen moninaisuudesta

Tarleena Lehtinen, Annika Harju
Opinnäytetyö
Syksy 2018
Hoitotyön koulutusohjelma:
Terveystyöntekijä, kättilä
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Hoitotyön koulutusohjelma, terveydenhoidon ja kättilötyön suuntautumisvaihtoehto

Tekijät: Tarleena Lehtinen, Annika Harju

Opinnäytetyön nimi: Sukupuoli-identiteetti - opetustuokio: Opetustapahtuma 8. -luokkalaisille sukupuolen moninaisuudesta

Työn ohjaaja: Pia Mäenpää, Virpi Riuttanen

Työn valmistuslukukausi ja -vuosi: syksy 2018

Sivumäärä: 33 + 2

Sukupuoli on moninainen ilmiö ja se rakentuu erilaisista fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista. Kuitenkin mediassa ja yhteiskunnassamme on vallalla käsitys, että sukupuolia on kaksi: nainen ja mies. Sukupuolirooleista keskustellaan edelleen suhteellisen vähän osana koulun seksuaalikasvatusta. Nuoret ovat kuitenkin tietoisia erilaisista sukupuolista, mutta saavat tietonsa usein mediasta, internetistä ja kaveripiiristä, missä tieto ei ole aina laadukkaita.

Projektimme tuloksena syntyneen opetustuokion tilaajana oli Tyttöjen Talo. Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena oli järjestää opetustuokio sukupuolen moninaisuudesta. Kohderyhmäksi valikoitui Myllytullin koulun kahdeksannen luokan opiskelijat kahdessa ryhmässä. Opetustuokio toteutettiin ryhmässä tehtävien toiminnallisten aktiviteettien sekä yksin tehtävän pohdinnan muodossa. Perehdyimme myös teoriassa opetustuokion järjestämiseen ja seksuaalikasvatukseen sekä seksuaalisuuden kehittymiseen. Käytimme ajankohtaisia ja luotettavia lähteitä opetustuokion suunnittelussa.

Arvioimme opetustuokiomme laatua oppilaille ja opettajalle jaetun palautelomakkeen sekä suullisen palautteen avulla. Opetustuokion toteutus sai kaikilta oppilailta hyvät arvostelut. Ajankäyttö, oppitunnin etenemisen selkeys ja luokan ilmapiiri koettiin kaikkien kesken erittäin tai hyvin onnistuneeksi. Suurin osa molempien opetusryhmien oppilaista koki aiheen sekä opetustuokion työskentelyn kiinnostavaksi ja mukavaksi. Työskentelyn hyödyllisyys taas jakoi oppilaiden kesken enemmän eroja. Noin puolet oppilaista oli kokenut aiheen käsittelyn hyödylliseksi ja puolet taas joko täysin turhaksi tai kohtalaisen tärkeäksi. Yläkoulun opettaja piti opetustuokiotamme onnistuneena ja informatiivisena. Kokosimme opetustuokion rungon aktiviteettien Power Point -esitykseen, jota tilaajamme voi käyttää tulevaisuudessa hyväksi. Jatkossa voisi järjestää samankaltaisia opetustuokioita sukupuolen moninaisuudesta myös opettajille, jotka voisivat ottaa asian huomioon omilla oppitunneillaan. Pitkällä aikavälillä voisi tutkia, vaikuttavatko säännöllisesti pidettävät opetustuokiot koulujen ilmapiiriin ja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen sekä syrjinnän vähenemiseen.

Asiasanat: sukupuolen moninaisuus, seksuaalisuus, seksuaaliterveys, seksuaalikasvatus

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Nursing and Health Care, Option of Nursing and Health Care and Midwifery

Authors: Tarleena Lehtinen, Annika Harju

Title of thesis: Session about Gender Identity: Session for 8th Graders about Gender Diversity

Supervisors: Pia Mäenpää, Virpi Riuttanen

Term and year when the thesis was submitted: Autumn 2018 Number of pages: 33 + 2

Gender is a diverse phenomenon and it consists of physiological, psychological, social and cultural features. Nevertheless, the mass media and our society presents only two genders, woman and a man. At schools, the gender roles are still discussed relatively little as a part of the sexual education. Young people are still aware of different genders but often receive the information from media, Internet and friends, where the information is not always the most adequate.

The subscriber of our project and lesson was Tyttöjen Talo. The objective of this bachelor's thesis was to produce a lesson about gender roles and sexual diversity. Our target group was two groups of eighth graders. Lesson was carried out in the form of activities done in groups and individually. As we organized a lesson we also familiarized with group leading, sexual education and sexual development in theory. We used topical and reliable sources when planning the lesson.

We assessed the quality of the lesson by a questionnaire given out to pupils and their teacher. The lesson received overall good feedback from all the students. The use of time, progress of the lesson and the atmosphere received good or excellent feedback. Most of the pupils found the topic and the activities of the lesson interesting and fun. About half of the pupils found the lesson useful and the other half either quite useful or not useful at all. The teacher thought that our lesson was successful and informative. We made a Power Point presentation of the structure and activities of the lesson, so our subscriber can use it. In the future the target group of the lesson could be teachers who could keep the sexual diversity in mind when teaching in their classes. In the long run it could be studied whether the regular lessons on gender roles and sexual diversity have an impact on the atmosphere in schools, whether there was more attention payed to sexual diversity and whether the amount of discrimination would decrease.

Keywords: gender diversity, sexuality, sexual health, sexual health education

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
2	PROJEKTIN TAUSTA JA TAVOITTEET	8
3	PROJEKTIN SUUNNITTELU.....	10
	3.1 Projektiorganisaatio.....	10
	3.2 Projektin päätehtävät.....	11
4	OPETUSTAPAHTUMA SUKUPUOLI-IDENTITEETISTÄ YLÄKOULULAISILLE	13
	4.1 Sukupuoli-identiteetti	13
	4.2 Yläkouluikäisen (13-15-vuotiaan) seksuaalisuus.....	14
	4.3 Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus.....	15
	4.4 Seksuaalikasvatus yläkoulussa	16
	4.5 Pedagoginen osuus.....	17
5	PROJEKTIN TOTEUTUS	18
	5.1 Oppitunnin suunnittelu.....	18
	5.2 Oppitunnin toteutus	19
6	PROJEKTIN ARVIOINTI.....	23
	6.1 Oppitunnin arviointi.....	23
	6.2 Työskentelyprosessin arviointi.....	27
7	POHDINTA.....	30
	LÄHTEET.....	32
	LIITTEET	35

1 JOHDANTO

Yleinen olettaus, jota muun muassa yhteiskunta ja media osaltaan vahvistavat, on, että sukupuoli on kaksi; nainen ja mies. Sukupuolten kirjo on kuitenkin paljon laajempi ja vähemmän mustavalkoinen. Sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan, että sukupuoli on moniulotteinen jatkumo ja, että ihminen voi kokea olevansa muutakin kuin mies- tai naissukupuolta. (Hallamaa ym. 2016, 3, viitattu 29.3.2017.) Sukupuolen moninaisuuden käsitettä voidaan avata määrittelemällä sukupuoli-vähemmistöön kuuluvat sekä niin sanottuun sukupuoli-enemmistöön kuuluvat (Tanhua ym. 2015, 8-9). Sukupuoliroolit eivät liity vain ulkoisiin ominaisuuksiin, kuten lihaksikkaaseen mieskuvaan ja siroon naiskuvaan, vaan roolit vaikuttavat yhteiskunnan rakenteisiin ja asenteet sukupuoli-rooleista vaihtelevat eri puolella maailmaa (André 2010, 1, viitattu 29.3.2017). Asenteet sukupuolten rooleja kohtaan näkyvät arkielämässä politiikassa, koulutuksessa, työpaikoissa, perhe-elämässä sekä perheen perustamisessa (André 2010, 6, viitattu 29.3.2017).

Opettaja-lehden vuoden 2010 teettämän kyselyn mukaan 70 prosenttia vastaajista ei pitänyt sopivana seksuaalisen suuntautumisen kertomista koulussa, eikä koulua pidetä turvallisena paikkana ei-heteroseksuaalisille nuorille. 72 prosenttia vastaajista pitikin sekä opettajien että oppilaiden seksuaalista suuntautumista tabuna koulussa. Opettajavastaajilla näytti olevan myönteinen suhtautuminen seksuaalivähemmistöjen oikeuksia kohtaan, mutta useimmat heistä eivät olleet halukkaita edistämään seksuaalivähemmistöjen asemaa koulussa. (Lehtonen 2012, 27-29, viitattu 20.5.2017.)

Kuuselan (2016) mukaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret ovat edelleen melko näkymättömiä. He kokevat, että koulussa olevat aikuiset välttivät puhumasta seksuaalisuudesta ja sen moninaisuudesta, mikä osaltaan luo vaikenemisen kulttuuria. (Kuusela 2016, 37, viitattu 14.5.2017.) Nuorten asenteet seksuaalisuuden moninaisuutta kohtaan voivat sitä vastoin olla neutraaleja ja positiivisia (Kuusela 2016, 39, viitattu 14.5.2017).

Sosiaalinen media ja globaali verkkoviestintä muokkaavat jatkuvasti lapsen ja nuoren arvomaailmaa. Tämän vuoksi on tärkeää, että perusopetuksen kautta oppilaat oppivat tiedostamaan ympäröiviä arvoja sekä ajattelemaan kriittisesti. (Opetushallitus 2014, 15, viitattu 14.5.2017.) Yläkoulun

seksuaalikasvatus on kuitenkin usein vaarakeskeistä keskittyen kondomin käyttöön ja tartuntariskeihin, mikä tekee kasvatuksesta täten hetero- ja lisääntymiskeskeistä (Lehtonen 2003, 57, viitattu 27.3.2017).

Projektimme yhteistyökumppaniksi saimme Oulussa toimivan Tyttöjen Talon, jonka kanssa suunnitelimme opetustuokion. Kouluissa käytettävä opetusmateriaali sisältää harvoin teemaan liittyviä sanoja kuten transihmisyys, intersukupuolisuus tai sukupuolivähemmistöt. Tavoitteenamme oli pitää yläkouluikäisille ja heidän opettajilleen toiminnallinen opetustuokio sukupuolen moninaisuudesta, jonka jälkeen kaikille osallistuneille olisi muodostunut tutkittuun tietoon perustuva käsitys sukupuolirooleista. Tarkoituksena oli tiedostaa ja haastaa vallitsevat sukupuoliroolit yläkoulussa. Opetustuokiomme käsitteli sukupuoliin liittyviä odotuksia ja olettamuksia sekä sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolen ilmaisun moninaisuutta.

Koemme opinnäytetyömme aiheen tärkeäksi, sillä sukupuoliroolien tiedostaminen ja haastaminen ovat ilmeisen vähän esillä koulun seksuaalikasvatuksessa (Lehtonen 2012, 21-27, viitattu 28.3.2017). Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun tai kehollisten piirteiden vuoksi (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014 3. 8§, viitattu 29.3.2017). Syrjintää tulee ennaltaehkäistä muun muassa oppilaitoksissa ja työpaikoilla (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014 2. 6§; 7§, viitattu 29.3.2017).

Tulemme tulevassa ammatissamme terveydenhoitajan ja kättilön roolissa olemaan päivittäin tekemisissä seksuaaliterveyden parissa, ja opetustuokion pitäminen tuokin arvokasta kokemusta seksuaaliterveysneuvonnasta. Opinnäytetyöprosessin aikana oppimamme tiedot ja taidot tukevat ammatillista kasvua sekä ovat hyödyllisiä myöhemmissä opinnoissamme.

2 PROJEKTIN TAUSTA JA TAVOITTEET

Projektimme aihe alkoi hahmottua tammikuussa 2017 ja muotoutui yhdessä Oulun Tyttöjen Talon kanssa, jolla on ajankohtaista tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuoli-identiteetistä. Tyttöjen Talon henkilökunta auttoi oppitunnin aktiviteettien suunnittelussa sekä valitsemaan koulun, johon menimme pitämään opetustuokion. Sovimme yhdessä Tyttöjen Talon ja Myllytullin koulun kanssa, että pidämme opetustuokion 8.-luokkalaisille keväällä 2018.

Projektimme tavoitteita olivat tulostavoitteet, laatutavoitteet, toiminnalliset tavoitteet sekä oppimistavoitteet. Projektimme *tulostavoitteena* oli pitää 8.-luokkalaisille toiminnallinen opetustuokio sukupuolen moninaisuudesta. *Laatutavoitteena* (taulukko 1) oli tuottaa informatiivinen, avoin ja ajatuksia herättävä opetustuokio. Opetustuokiosta informatiivisen teki ajankohtaiseen tietoon perustuva materiaali sekä opetustuokion selkeät aktiviteetit, kuten sanaselitys-tehtävä. Saamme opetustuokiosta avoimen luomalla rennon ja luottamuksellisen ilmapiirin opetustuokioon osallistuvien kesken. Laatutavoitteeseen päästäksemme kerromme alussa, miten kaikki mielipiteet ja kysymykset ovat arvokkaita ja korostamme toisten kunnioittamisen tärkeyttä. Rohkaisemme oppilaita osallistumaan ja kysymään mieltä askarruttavia asioita, mutta kenenkään ei tarvitse puhua tai esiintyä toisille yksin vastoin tahtoaan. Projektimme viimeisenä laatutavoitteena on, että opetustuokiomme herättää ajatuksia. Suunnittelemme opetustuokion sisällön niin, että se sisältää sekä ryhmässä että itsenäisesti suoritettavia tehtäviä, jotka rohkaisevat itsenäiseen ajatteluun.

TAULUKKO 1. Toiminnallisen opetustuokion tavoitteet

Laatutavoite	Laatutavoitteen kriteerit
1. Informatiivinen	Käytämme ajantasaista tietoa sekä teemme opetustuokiosta interaktiivisen.
2. Avoin	Opetustuokion aikana vallitsee luottamuksellinen ja turvallinen ilmapiiri.
3. Ajatuksia herättävä	Opetustuokio on kohderyhmälle sopiva ja kiinnostava.

Toiminnallisina tavoitteina oli, että opetustuokioon osallistuvat 8.-luokkalaiset oppivat kriittistä ja itsenäistä ajattelua sukupuoliroolien merkityksestä sekä tiedostavat sukupuolen moninaisuuden.

Tavoitteena oli, että opetustuokion myötä kohderyhmä kyseenalaistaisi sukupuoliroolit. Pitkän aikavälin tavoitteena oli, että sukupuolirooleista keskustelu ja niiden tiedostaminen ehkäisevät syrjintää ja kiusaamista yläkoulussa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Toiminnallisena tavoitteena oli myös, että opetustuokion tuloksena 8.-luokkalaiset oppivat pohtimaan sukupuolirooleihin liittyviä oletuksia sekä sukupuolen moninaisuuteen liittyvää sanastoa.

Projektimme välitön kohderyhmämme oli 8.-luokkalaiset ja välillisinä hyödynsaajina olivat Myllytullin koulu sekä Tyttöjen Talo. Myllytullin koulun opettaja ja oppilaat saavat uutta tietoa sukupuolen moninaisuuteen liittyen ja opetustuokioon osallistunut terveystiedon opettaja voi jatkaa aiheen käsitelyä oppilaiden kanssa tulevaisuudessa. Projektimme yhteistyökumppani Oulun Tyttöjen Talo voi hyödyntää opinnäytetyöstämme syntyvää materiaalia myöhemmin lapsille ja nuorille suunnatuissa opetustuokioissa. Yhteistyökumppani saa projektistamme myös tuoreita ideoita ja aiheita, jotka voivat auttaa kehittämään järjestön toimintaa.

Projektimme *oppimistavoitteina* oli oppia sukupuolirooleista ja sukupuolen moninaisuudesta lukeamalla aiheeseen liittyviä tutkimuksia sekä etsimällä tietoa muun muassa seksuaalista tasa-arvoa ajavien järjestöjen, kuten Setan sivuilta. Tavoitteena oli myös oppia ohjaamaan ryhmää ja pitämään opetustuokiota perehtymällä pedagogiaan ja tutustumalla 14-vuotiaiden seksuaaliseen ja kognitiiviseen kehitysvaiheeseen sekä oppimalla millaiset oppimismenetelmät ovat toimivia 14-vuotiailla. Opimme projekti- ja yhteistyötaitoja, kun suunnittelemme ja toteutamme projektin yhdessä yhteistyökumppanien Tyttöjen Talon sekä Myllytullin koulun kanssa.

3 PROJEKTIN SUUNNITTELU

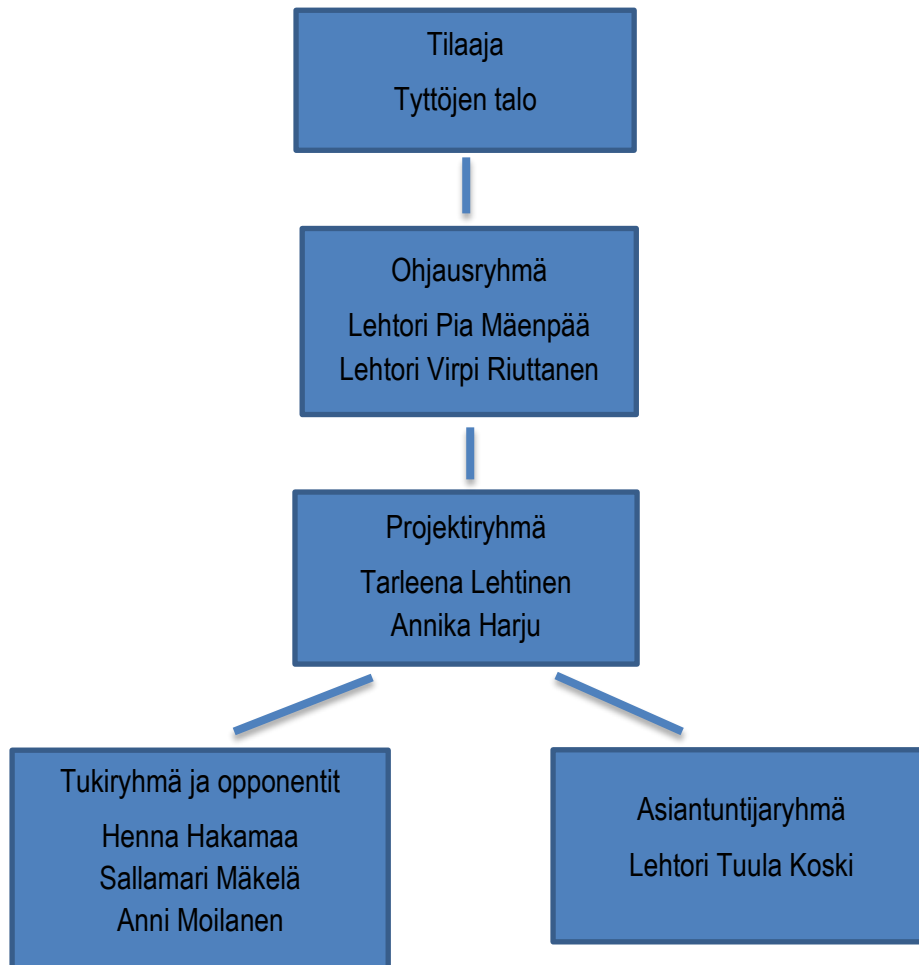
3.1 Projektorganisaatio

Projektilla on oltava organisaatio, jossa määritellään tarkasti ja selkeästi eri osapuolten roolit ja vastualueet (Silfverberg, 51). Projektorganisaatioomme kuuluvat tilaaja, ohjausryhmä, projekti-ryhmä, tukiryhmä, asiantuntijaryhmä (kaavio 1). Tilaajana toimii Tyttöjen Talo, jonka edustaja on Maarit Saarnivala. Yhdessä Tyttöjen Talon kanssa suunnittelemme opetustuokion sisällön, sillä heillä on paljon kokemusta nuorten ohjaamisesta ja opetustuokioiden pitämisestä.

Projektorganisaation ohjausryhmän tehtävänä on valvoa projektin edistymistä, arvioida sen tuloksia sekä tukea projektipäällikköä suunnittelussa (Silfverberg, 51). Ohjausryhmä hyväksyy myös projektin vaiheesta toiseen siirtymisen (Löow 2002, 30). Projektimme ohjausryhmään kuuluvat lehtori Pia Mäenpää sekä lehtori Virpi Riuttanen, jotka ohjeistavat projektin kaikissa vaiheissa ja arvioivat tuottamaamme sisältöä. Ohjausryhmä arvioi ja tarkistaa myös kaikki tekemämme sopimukset, ennen kuin ne lähetetään tilaajallemme eli Tyttöjen Talolle.

Projektiryhmä vastaa työtehtävistä projektin aikana esiselvityksestä projektin loppuun asti. Tärkeintä on pitää kiinni laadituista suunnitelmista sekä informoida projektorganisaatiota projektityössä saavutetuista tuloksista ja ideoista. (Löow 2002, 31.) Projektiryhmään kuuluvat me eli Tarleena Lehtinen ja Annika Harju. Me vastaamme tiedonhausta ja tietopohjan luomisesta. Me olemme vastuussa pääosin myös projektisuunnitelman teosta, projektin toteuttamisesta ja raportoinnista projektorganisaatiolle sekä aikataulusta.

Tukiryhmän jäsenet voivat toimia ideoijina, neuvonantajina tai "harjoitusvastustajina" (Löow 2002, 32). Projektorganisaatioomme tukiryhmään kuuluvat Henna Hakamaa, Sallamari Mäkelä, sekä Anni Moilanen, jotka vertaisarvioivat sekä oppoivat projektityöme. Projektorganisaatioomme asiantuntijaryhmään kuuluu lehtori Tuula Koski, joka ottaa kantaa kirjallisiin tuotoksiin liittyvissä asioissa.

KUVIO 1. Projektioorganisaatio.

3.2 Projektin päätehtävät

Projektin tulisi olla aina opettavainen prosessi. Kun projektin vaiheet jaetaan selkeästi toisistaan erotettaviin suunnittelu- ja toteutusvaiheisiin, projektista tulee oppiva prosessi. Projektin aikana on oltava valmis muuttamaan suunnitelmaa ja joustamaan, jos huomataan, etteivät alkuperäiset suunnitelmat tuota toivottua lopputulosta. (Silfverberg, 12.)

Projektimme vaiheistukseen (taulukko 2) kuuluivat ideoiminen, perehtyminen aiheeseen, suunnitteleminen, projektin toteuttaminen sekä projektin päättäminen. Jaoimme projektin pää- ja alavaiheisiin. Aloitimme opinnäytetyön ideoinnin tammikuussa 2017 ja ohjausryhmän avustuksella rajasimme aiheita ja näkökulmaa. Perehdyimme aiheeseen etsimällä kirjallisuutta, tutkimuksia sekä

hyödyllisiä Internet-sivuja aiheesta sukupuoliroolit sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus ja kirjoitimme niiden pohjalta tietoperustan. Maaliskuussa 2017 otimme yhteyttä Tyttöjen Taloon, jonka yhteyshenkilö Maarit Saarnivala kiinnostui aiheesta. Osallistuvaan suunnitteluun on hyvä ottaa mukaan tärkeät sidosryhmät (Silfverberg 2007, 46, viitattu 23.5.2017). Kävimmekin Tyttöjen Talolla ideoimassa opetustuokiota ja sovimme uuden tapaamisen myöhemmäksi, jolloin suunnittelemme yhdessä opetustuokion sisällön.

Kesällä 2017 työstimme toiminnallisen opinnäytetyömme suunnitelmaa, projektin toteutussuunnitelmaa sekä aiesuunnitelmaa. Olimme yhteydessä Tyttöjen Taloon ja kirjoitimme heidän kanssaan yhteistyösopimuksen. Otimme myös yhteyttä Myllytullin kouluun ja siellä erityisesti terveystiedon opettajaan, joka ilmoitti kiinnostuksen yhteistyöhön. Syksyllä 2017 teimme tarkan suunnitelman opetustuokion sisällöstä ja vaiheista yhdessä Tyttöjen Talon kanssa. Tammikuussa 2018 sovimme Myllytullin terveystiedon opettajan kanssa tarkan ajankohdan opetustuokion järjestämiselle. Helmikuussa 2018 järjestimme kaksi opetustuokiota Myllytullin koululla. Kesällä 2018 seurasi projektin päättäminen eli raportin kirjoittaminen ja syksyllä 2018 esitämme valmiin opinnäytetyön, sekä teemme kypsyysnäytteen.

TAULUKKO 2. Projektin vaiheistus

Päävaihe	Alavaiheet ja lopputuotos	Aikataulu
Ideoiminen	Opinnäytetyöaiheen valinta ja rajaaminen	Kevät 2017
Perehtyminen aiheeseen	Tietoperustan laatiminen ja sen esittäminen	Kevät 2017
Suunnitteleminen	Projektisuunnitelman ja aiesuunnitelman laatiminen Toiminnallisen opetustuokion suunnittelu	Kesä 2017 – Kevät 2018
Projektin toteuttaminen	Opetusmateriaalien kokoaminen yhdessä Tyttöjen Talon kanssa Opetustuokion pitäminen Myllytullin koulussa	Kevät 2018
Projektin päättäminen	Raportin kirjoittaminen Valmiin opinnäytetyön esitys Kypsyysnäyte	Kevät 2018 - Syksy 2018

4 OPETUSTAPAHTUMA SUKUPUOLI-IDENTITEETISTÄ YLÄKOULULAISILLE

Sukupuoli ja seksuaalisuus nivoutuvat tiiviisti toisiinsa, ja liitämme niihin kuuluviksi kaiken sen mitä olemme elämämme aikana oppineet niihin liittämään tietoisesti tai tiedostamattomasti. Nuoren seksuaalisuus ei siis ole valmis ja selkeä kokonaisuus, jonka hän suoraan murrosiän kynnyksellä tiedostaisi ja kykenisi toimimaan sen mukaisesti ilman itsensä tutkiskelua. Seksuaalisuus muotoutuu jokaiselle omanlaisekseen nuoren oman ymmärryksen, aikaisempien kokemusten ja ympäristön vaikutusten perusteella. (Lehtonen 2003, 23, 35, viitattu 3.4.2017.)

4.1 Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli voidaan jakaa fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen. Fyysinen sukupuoli tarkoittaa henkilön anatomista ja biologista sukupuolta, psyykkinen tarkoittaa henkilön subjektiivista käsitystä sukupuolestaan ja sosiaalinen on taas kulttuuri-, aika- ja tilannesidonnainen sukupuolen ulottuvuus. (Tanhua ym. 2015, 8.) Sukupuoli on yksilöllinen ja moniulotteinen ominaisuus (Seta 2017, viitattu 29.3.2017).

Tasa-arvolaisissa sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön subjektiivista kokemusta omasta sukupuolestaan (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 8.8.1986/609 3§). Sukupuoli-identiteetin kuvailussa käytetyt termit ovat aikasidonnaisia ja yksilöllisesti määriteltävissä. Yleensä omasta sukupuolesta käytetään nimitystä mies, nainen, muunsukupuolinen tai jotain toista omaa sukupuoli-identiteettiä vastaavaa nimeä. Sukupuoli-identiteetti ei välttämättä aina vastaa henkilön tai ympäristön näkemää kehoa, jolloin on mahdollista korjata sitä hormonihoidoilla tai kirurgisesti niin, että se vastaa henkilön omaa kokemusta sukupuolestaan. (Tanhua ym. 2015, 8-9.)

Sukupuolivähemmistöllä tarkoitetaan transihmisiä, joihin kuuluvat transsukupuoliset, transgenderit sekä transvestiitit. Trans-etuliite viittaa siis siihen, että henkilö ilmaisee sukupuolta toisinaan tai aina toisin kuin syntymässä on määritelty eli heidän ilmaisunsa ylittää sukupuolirajat. Intersukupuoliset sekä muunsukupuoliset edustavat myös vähemmistöä. Intersukupuolisella ihmisellä ei ole synnynnäisesti tyypillisiä naisen tai miehen fyysisiä ominaisuuksia. Kasvaessaan lapsi kuitenkin identifioituu yleensä siihen sukupuoleen, joka tuntuu eniten omalta. Muunsukupuoliset voivat kokea

olevansa sukupuolettomia, jotain miehen ja naisen väliltä tai niiden ulkopuolella. Seksuaalienemistään kuuluvat cis-sukupuoliset, jotka ilmaisevat sukupuoltaan syntymässä määritellylle sukupuolelle ominaisesti. (Setan Transtukupiste 2017, viitattu 29.3.2017.)

4.2 Yläkouluikäisen (13-15-vuotiaan) seksuaalisuus

Nuoren seksuaalisuus rakentuu vaiheittain paitsi ymmärryksen myös tunteiden ja biologisen kehityksen myötä. Seksuaalisuuden kehittymistä voi kuvata yhdeksän portaan mallilla, joista jokainen ilmentää tiettyä vaihetta, mutta liittyvät osin toisiinsa. (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 10, viitattu 14.5.2017.) 8-13-vuotiaita tavallisimmin koskeva kolmas portas on nimeltään Tuttu mutta salattu, jolle on tyypillistä ihastua salaa lähipiiriin kuuluvaan, tavallisesti oman ikäiseen ihmiseen. Ihminen käsittelee uutta ja outoa ihastuksentunnetta itsekseen ja voi haaveilla parisuhteesta. Hämmentävää ja suurta ihastuksentunnetta ei haluta näyttää. Tunteet eivät ole kuitenkaan yleensä vielä seksuaalissävytteisiä. Tällä portaalla tullaan myös tietoiseksi omasta ulkonäöstään ja käytöksestä uudella tavalla ja seksuaalinen identiteetti alkaa muodostua. (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 53-59, viitattu 14.5.2017.)

Seksuaalisuuden neljännellä portaalla Tuttu ja kaverille kerrottu, yleensä 9-14-vuotiaana uskalletaan ihastuksesta jo kertoa. Tässä kehitysvaiheessa opetellaan ja pohditaan erilaisia ihmissuhteita ja omaa roolia niissä eli valmistaudutaan mahdolliseen tulevaisuuden parisuhteeseen. (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 62, viitattu 14.5.2017.) Usein voidaan esittää kokeneempaa kuin ollaankaan (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 65, viitattu 14.5.2017). 10-15-vuotiaana eletään seksuaalisuuden viidettä porrasta eli Tykkään sinusta –porrasta, jossa ihastumisesta kerrotaan tunteiden kohteelle ja saadaan vastarakkautta tai torjunta. Tässä iässä koetaan useimmiten myös murrosiän aiheuttamat kehon muutokset. (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 79, viitattu 14.5.2017.)

12-16-vuotias ilmaisee ihastumisentunnettaan jo kosketusta hakemalla eli on kuudennella portaalla Käsi kädessä. Portaan nimestäkin voi päätellä, että kosketus rajoittuu turvallisimmalta tuntuvalle alueelle, eli käteen. Tässä vaiheessa itsemääräämisoikeutta aletaan pohtia ja alkaa hahmottua millainen kosketus tuntuu hyvältä. (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 93 – 95, viitattu 14.5.2017.) 14-18-vuotias on portaalla Suudellen, jolloin hän on jo valmis ottamaan vastaan seksuaalisen kiihottumisen tunteita ja ilmaisee niitä suudelmilla ja hyväilyllä (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 107, viitattu

14.5.2017). Samalla tulee vastaan intiimiyden konsepti ja mitä kumppanin kanssa tehdään muiden katseilta piilossa (Korteniemi-Poikela ym. 2010,110, viitattu 14.5.2017).

Yläkouluikäinen voi kokea vielä kahdeksannen portaan eli Mikä tuntuu hyvältä, jolloin seksuaalinen nautinto tulee ajankohtaiseksi ja opitaan sekä vastaanottamaan että tuottamaan mielihyvää (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 122-123, viitattu 14.5.2017). Myös omien toiveiden ja rajojen ilmaisemista opitaan (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 124, viitattu 14.5.2017). Vaikka yläkouluikäisen seksuaalista kehittymistä kuvaavat tyypillisimmin seksuaalisuuden portaat 3-8, voi kukin porras tulla ajankohtaiseksi yksilöstä riippuen hieman eri ikäisenä (Korteniemi-Poikela ym. 2010, 10, viitattu 14.5.2017).

4.3 Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus

Seksuaalinen suuntautuminen on ihmisen ominaisuus, joka kertoo siitä, kehen yksilö tuntee emotionaalista ja/tai eroottista vetovoimaa. Seksuaalinen suuntautuminen määritellään useimmiten sukupuolen sekä vetovoiman kohteen perusteella. Jokaisella on oikeus määritellä oma seksuaalinen suuntautumisensa juuri sellaisena kuin sen itse henkilökohtaisesti kokee tai vaihtoehtoisesti olla määrittelemättä sitä laisinkaan. Kiinnostus seksuaalista suuntautumista kohtaan alkaa jo varhain. (Setan opas opettajille 2016, 11, viitattu 3.4.2017.) Ymmärrys seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta auttaa laajentamaan käsitystämme siitä millaisia me olemme ja saamme olla ihmisinä. Moninaisuuden ymmärtäminen auttaa sekä oman seksuaalisuuden tiedostamisessa, että vähentää kapeakatseisuutta muiden ihmisten seksuaalisuutta tarkasteltaessa. (Jääskeläinen ym. 2015, 13, viitattu 3.4.2017.)

Seksuaalista suuntautumista ei voida tahdonalaisesti valita ja ihmiset alkavat ymmärtää oman seksuaalisen suuntautumisen hyvin eri ikäisinä, mutta tyypillistä on, että suuntautuminen valkenee murrosiän kynnyksellä (Seta 2016, viitattu 3.4.2017). Tyypillisesti seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta puhuttaessa tyydytään vain käsittelemään kaksijakoisesti hetero- ja homoseksuaalisuutta. Vain joskus muistetaan ottaa mukaan käsittelyyn myös biseksuaaliset ihmiset. Jopa pelkästään oman seksuaalisuutensa tiedostaminen vähäiseksi on osaltaan osallistumista seksuaalisuuteen. (Lehtonen 2003, 25, 33, viitattu 3.4.2017.)

Heteroseksuaalinen henkilö kokee eroottista, seksuaalista, emotionaalista ja sosiaalista vetoa vastakkaiseen sukupuoleen. Homoseksuaali ihminen kokee romanttisia, eroottisia ja seksuaalisia tunteita samaa sukupuolta kohtaan. Biseksuaaleilla on kyky kokea eroottista, seksuaalista, emotionaalista ja/tai sosiaalista vetoa sekä miehiin että naisiin, tai ihmisiin sukupuolesta riippumatta. (Mäki, 13, viitattu 4.4.2017.)

4.4 Seksuaalikasvatus yläkoulussa

Seksuaalikasvatuksella on merkittävä rooli nuoren seksuaali-identiteetin muodostumisessa. Seksuaalivalistuksella voidaan taata nuorille mahdollisimman ajantasaista sekä luotettavaa opetusta sekä tietoa seksuaaliasioista. Lisäksi nuoret saavat samalla käyttöönsä tietolähteitä, joihin pystyvät uudestaan palaamaan etsimään tietoa, kun asiat ovat heille itselleen ajankohtaisia. Seksuaalikasvatuksen lähtökohtana tulee olla nuorten tarpeisiin vastaaminen. Seksuaalikasvatuksessa käytävän keskustelun myötä nuorten pelkoja ja vääriä uskomuksia voidaan korjata sekä kumota. On tärkeää, että opetukseen liitetään myös keskustelua, jolloin nuoren on helpompi tunnistaa omien tietojensa aukkoja sekä he oppivat arvioimaan omaa ymmärrystään seksuaaliasioista. (Nummelin 2000, 32, viitattu 3.4.2017.)

Yläkoulussa seksuaalikasvatus on hyvin tärkeässä osassa, koska murrosiässä seksuaalinen kehitys on voimakasta. Vuosiluokilla 7-9 seksuaalikasvatus tapahtuu terveystiedon oppitunneilla ja sisältöinä käsitellään seksuaalisen kehityksen monimuotoisuutta, perehdytään seksuaaliterveyden eri osa-alueisiin, sekä seksuaalisuuteen yleensä (Opetushallitus 2014, 400, viitattu 3.4.2017). On tyypillistä ottaa seksuaaliasiat puheeksi, juurikin vasta tässä vaiheessa, vaikka tarve olisi nostaa asia esille jo aiemmin. Usein saatetaan ajatella, että seksuaalikasvatus tulisi kohdistaa vain tiettyyn oppiaineeseen tai tietylle ikäryhmälle. Ideaalia olisi kuitenkin nostaa aihe esille aina, kun koulussa puhutaan perherakenteista tai ihastumisesta, ja sen yhteydessä korostaa, että suhteita voi olla myös muunkinlaisia kuin heteronormatiivisia. (Setan opas opettajille 2016, 11, viitattu 3.4.2017.)

4.5 Pedagoginen osuus

Perusopetuksen tehtävä on mahdollistaa oppilaalle oppiminen, terveen itsetunnon kehittyminen sekä monipuolinen kasvu, jotta oppilas saa tarvittavat tiedot ja taidot elämänsä rakentamista ja kehittämistä varten. Peruskoulu antaa valmiudet jatko-opintoihin sekä elinikäiseen oppimiseen (Opetushallitus 2014, 15-16, viitattu 3.4.2017).

Yläkoulun tavoitteena on tukea oppilasta yhteisön jäsenenä ja auttaa oppilasta löytämään omat vahvuutensa ja kiinnostuksen kohteensa sekä vahvistaa oppilaan itseluottamusta ja vastuullisuutta (Halinen ym. 2016, 108). Yläkoululaisia kannustetaan luovuuteen ja kriittiseen ajatteluun sekä argumentointiin. Yläkoululaisia rohkaistaan epäselvän ja ristiriitaisen tiedon kohtaamisessa ja käsittelyssä sekä pohtimaan oppilaan oman kokemustiedon merkitystä ajattelulleen. Myös itsenäiset ja yhtenäiset ongelmanratkaisut sekä asioiden vuorovaikutussuhteiden ja keskinäisten yhteyksien huomaamiseen kannustetaan ajattelun taitojen kehittämiseksi. Yläkoulussa eettisen toiminnan periaatteiden sekä oikean ja väärän pohtiminen kehittävät eettistä ajattelua. (Opetushallitus 2014, 281-282, viitattu 3.4.2017.)

Yläkoulussa etenkin tyttöjen ja poikien yksilöllinen ja erilainen kehitysrytmi näkyy ja vaikuttaa opiskeluun aiempaa selvemmin. Oppilas tarvitsee monipuolista ja kehittävää palautetta, joka auttaa ymmärtämään omaa oppimistaan sekä asettamaan omia tavoitteita työskentelylleen. Yläkouluikäinen kykenee aiempaa paremmin abstraktiin ajatteluun sekä itsenäiseen työskentelyyn, mutta oppimismotivaatio voi olla ajoittain hukassa. Oppilaille tulisikin tarjota keinoja keskittyneisyytensä ylläpitämiseen. (Halinen ym. 2016, 108-109.) Yläkouluikäinen oppii hallitsemaan monimutkaisiakin päättelyketjuja sekä tekemään päätelmiä. Yläkouluikäinen alkaa myös tiedostaa, miten erilaiset uskomusjärjestelmät ja teoriat voivat toimia päätelmien pohjana eikä yhtä oikeaa totuutta välttämättä olekaan. (Halinen ym. 2016, 117.)

Opettajien tulisi tunnistaa keskeisimmät yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot sekä hallita ja opettaa niitä. (Raina ym. 2007, 17) Opettajan keskeinen tehtävä onkin organisoida ryhmien yhteistyötä toivottuun suuntaan, sillä vuorovaikutuksen edistäminen tehostaa oppimista ja lisää oppilaiden hyvinvointia. (Raina ym. 2007, 25) Opettajan on otettava huomioon oppilas kokonaisuutena ja tukea kunkin persoonallisuuden kehittymistä. Kehittyvä ja kasvava nuori tarvitsee lähelleen aikuisen, jolla on halu ja kyky kuunnella, elää mukana, ymmärtää ja auttaa. (Luukkainen 1998, 25-26)

5 PROJEKTIN TOTEUTUS

5.1 Oppitunnin suunnittelu

Seksuaalikasvatuksessa keskeistä on ajoittaa se nimenomaan nuorten kehitysvaiheen ja iän mukaan. Seksuaaliopetuksessa tulee aina ottaa huomioon nuoren kognitiivinen ja emotionaalinen kehitys, jotka mahdollisesti eroavat ruumiillisesta ja seksuaalisesta kehityksestä laajastikin. (Nummelin 2000, 27–28, viitattu 17.6.2018.) Oppimismotivaatio sekä keskittymiskyky opetuksemme aiheeseen saattaa tuottaa joillekin oppilaille vaikeuksia. Seksuaali- ja sukupuoliasiat saatetaan kokea kiusallisina, ja sen vuoksi pitää ottaa huomioon, että jonkun oppilaan käyttäytyminen saattaa nousta häiriötekijäksi. (Helsingin Yliopisto 2018, viitattu 17.6.2018.) Suunnittelemme opetustuokion aktiviteetit yhteistyökumppanimme Tyttöjen Talon avustuksella juuri 8-luokkalaisille sopiviksi. Lopullinen opetustuokion sisältö muokkautuu projektisuunnitelman ja yhteistyökumppanimme ohjeistuksen perusteella.

Valitsimme opetusmenetelmäksemme työpajatyöskentelyn pienryhmissä (Liite 1). Jokainen ryhmä työsti kaksi aktiviteettia ryhmänä ja yhden aktiviteetin jokainen oppilas suoritti yksilönä. Luennoimme kahden Power Point -dian avulla seksuaalisen moninaisuuden sekä sukupuoli-identiteetin käsitteitä. Olimme valinneet selkeitä ja helposti hallittavia aktiviteetteja työpajoihin, mutta emme olleet kuitenkaan rajanneet niiden toteutustapaa liian tarkasti, jotta jokainen osallistuja pystyi käyttämään mielikuvitustaan ja kertomaan valitsemastaan toimintatavasta avoimesti. Työpajatyöskentely antoi osallistujille mahdollisuuden soveltaa aikaisemmin oppimaansa opetustuokiossa opittuihin uusiin tietoihin sekä keskustelussa heränneisiin asioihin. (Jyväskylän yliopisto. 2010, viitattu 19.5.2017.) Oppitunnin lopuksi esitimme Setan tuottaman videon aiheesta ”Yhdenvertainen vanhuus: Haluaisin pystyä kertomaan”.

Opetustuokioomme osallistuneet henkilöt jaettiin viiteen eri pienryhmään. Pienryhmää on helpompi ohjeistaa ja jokainen on helpompi ottaa huomioon yksilönä. Osallistujat myös pääsevät työskentelemään aktiivisemmin pienryhmässä, kun ei tarvitse odottaa vuoroa. Järjestimme pulpetit pieniin ryhmiin, mikä tukee aktiiviseen ja tasavertaiseen vuorovaikutukseen perustuvaa oppimista (Haapaniemi, Jantunen 2013, 279). Lisäksi yläkouluikäisillä keskittyminen saattaa herpaantua, mikäli ryhmä on kovin suuri. Työpajatyöskentelyn toiminnallisuus, turhan odottelun välttäminen, ryhmässä

toimiminen, keskustelu ja yhteistyö lisäävät motivaatiota. Annoimme jokaisella työpisteellä positiivista sekä kehittämislähtöistä palautetta kaikille ryhmille. Kenelläkään ei saa olla suorituspainetta ja annamme myös yksilötyöskentelyyn mahdollisuuden, mikäli joku osallistujista niin haluaa. (Vanas, A. viitattu 19.5.2017.) Ryhmätyöskentely sopii lyhytkestoiseksi työtavaksi, koska varsinaisen oppimistehtävän lisäksi osallistujien tulee opetella ryhmässä työskentelyä. Yläkouluikäiset ovat kuitenkin käyneet peruskoulua jo niin kauan, että voimme olettaa heidän omaavan ryhmätyöskentelytaitoja aikaisemmilta oppitunneilta. (Pollari & Koppinen. 2010, 152.)

Arvioimme opetustapahtumamme suunnitelmaa opinnäytetyötämme ohjaavan opettajan kanssa, sekä yhteistyökumppanimme avustuksella. Varsinaisesta järjestämästämme opetustuokiosta keräämme palautetta tilaisuuteen osallistuneilta oppilailta, sekä opettajilta. Palaute kerätään sekä suullisesti että kirjallisesti lyhyen kyselylomakkeen avulla (liite 2). Saamme lisäksi opinnäytetyötämme ohjaavalta opettajalta sekä vertaisarvioijaltamme palautetta projektimme sisällöstä.

5.2 Oppitunnin toteutus

Pidimme kaksi 90 minuutin oppituntia kahdelle eri luokalle helmikuussa 2018. Ensimmäiselle oppitunnille osallistui 24 oppilasta (tyttöjä ja poikia) ja toiselle oppitunnille 23 tyttöä. Molemmilla oppitunneilla oli mukana myös Myllytullin terveystiedon opettaja. Oppitunnin sisältö ja aikataulu on esillä taulukossa ja molempien oppituntien sisältö oli sama. Aloitimme oppitunnin esittelemällä itsemme ja lyhyesti aiheemme Sukupuolen moninaisuus sekä näytimme Powerpointilla päivän ohjelman.

Lämmittelyleikkiä varten pyysimme oppilaita järjestämään pulpetit luokan reunalla niin, että he pääsivät istumaan tiiviiseen rinkiin pallorallia varten. Joka toinen oppilas kuului 1.-joukkueeseen ja joka toinen 2.-joukkueeseen ja molemmille annettiin pallo vastakkaisille puolille rinkiä. Joukkueen pelaajien piti antaa pallo aina seuraavalle oman joukkueen pelaajalle, pallot kulkivat samaan suuntaan. Voittajajoukkue oli se, jonka pallo saavutti vastustajan pallon. Lämmittelyleikin tarkoituksena oli aktivoida oppilaita ja tehdä ilmapiiristä rento.

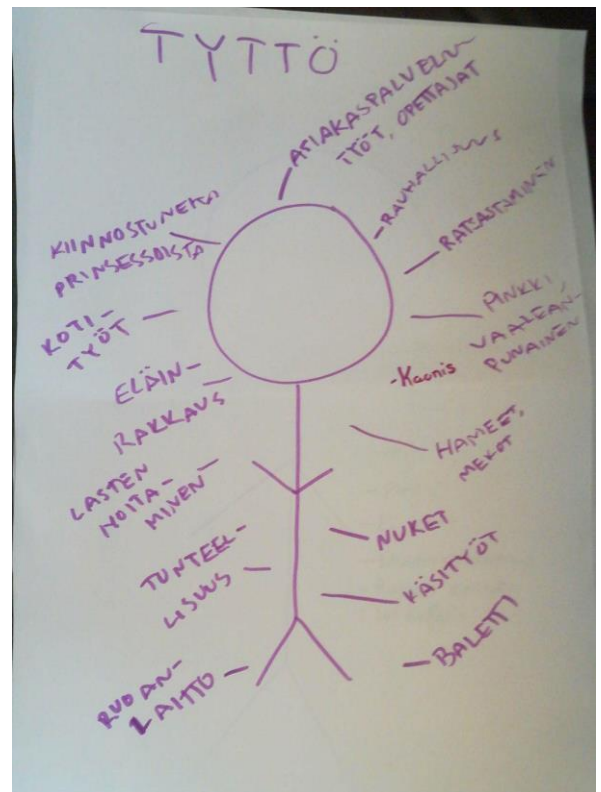
Lämmittelyleikin jälkeen seurasi neljän- viiden hengen ryhmiin jakaminen ja pulpettien järjestäminen, niin että ryhmän jäsenet pystyivät työskentelemään yhdessä. Ensimmäistä aktiviteettia varten jaoimme kaksi isoa paperia sekä tusseja jokaiselle ryhmälle ja pyysimme heitä piirtämään yhdelle paperille pojan ja toiselle tytön kuvan. Sen jälkeen oppilaat saivat kirjoittaa papereille, mitä asioita

tuli mieleen tytöstä ja pojasta ja millaisia tytöt ja pojat ovat (kuva 1, kuva 2, kuva 3). 10 minuutin jälkeen keskustelimme yhdessä oppilaiden kanssa esiin tulleista asioista kysymysten avulla. Tarkoituksenamme oli saada oppilaat pohtimaan itsenäisesti eri sukupuoliin liittyviä odotuksia ja ennakko-olettamuksia sekä miettimään, mistä paperille kirjoitetut asiat tulevat mieleen. Rohkaistaksemme ryhmiä esitimme seuraavia apukysymyksiä:

1. Kuinka tyttöjen/poikien tulee käyttäytyä
2. Mistä heidän kuuluu tykätä/inhota?
3. Miltä tyttöjen/poikien kuuluu näyttää, ajatella ja tuntea?
4. Missä niiden pitäisi olla hyviä.

KUVA 1.

KUVA 2.

KUVA 3.

10 minuutin jälkeen pyysimme ryhmiä kertomaan, mitä asioita he olivat kirjoittaneet papereille. Keskustelimme yhdessä oppilaiden kanssa esiin tulleista tyttöjen ja poikien piirteistä seuraavien apukysymysten avulla:

- "Mistä listalla olevat asiat tulivat mieleen?"
- "Tunnistatko kaikki tytön/pojan piirteet itsessä?"
- "Huomaatko itseäsi kuvaavia asioita toisesta listasta?"
- "Kuinka realistisia listassa olevat asiat ovat? Kuuluisiko meidän olla tuollaisia?"
- "Mitä hyötyä/haittaa stereotyypeistä on?"

Seuraavaksi ryhmät saivat pohdittavakseen erilaisia sanoja, jotka kirjoitimme taululle. Sanat liittyivät seksuaalisuuteen ja sukupuolen moninaisuuteen, esimerkiksi homoseksuaalisuus, transseksuaalisuus, juridinen sukupuoli. Sanaselitys-tehtävän jälkeen jaoin oppilaille monisteet, joissa oli itsenäisesti jatkettavia lauseita (liite 1) sekä palautekyselyn oppitunnista (liite 2). Lopuksi katsoimme Setan tuottaman videon "Yhdenvertainen vanhuus: Haluaisin pystyä kertomaan", jotta oppilaat saisivat käsityksen siitä, millaista on ollut aikaisemmin olla sukupuoli- ja seksuaalivähemmistössä.

TAULUKKO 3. Oppitunnin sisältö

Sisältö	Opetusmenetelmä	Havainnollistaminen / oppimateriaali	Oppijan tavoite	Aika
Esittäytyminen ja päivän aikataulun sekä sisällön kertominen Power Pointilla	Suullinen informointi	Powerpoint	Orientoituu päivän aiheeseen ja opetustuokioon.	2 min
Alkulämmittely, pallo-ralli		Kaksi palloa	Rentoutuu ja virkistyy.	10 min
Ryhmäjako ja ensimmäinen aktiviteetti: "Millaisia pojat ja tytöt ovat?"	Ryhmätyöskentely	Kaksi isoa paperia Tusseja	Ymmärtää, että kaikki ihmiset ovat erilaisia ja jokainen yhdistää erilaisia asioita sukupuolirooleihin liittyviksi.	20 min
Sukupuolen moninaisuus ja sukupuoli-identiteetti	Luennointi	Powerpoint	Ymmärtää, mitä sukupuolen moninaisuus ja sukupuoli-identiteetti tarkoittavat.	5 min
Toinen aktiviteetti: Sanaselitys-tehtävä	Luennointi Ryhmätyöskentely	Paperia	Ymmärtää, mitä muun muassa mediassa vastaan tulevat sanoilla tarkoitetaan.	15 min
Lauseiden lopetus – itsenäinen tehtävä		Tulosteet	Pohtii toisten kunnioittamista miettimällä, mitkä asiat ovat itselle tärkeitä	10 min
Palaute		Arviointilomake		3 min
Video 'Yhdenvertainen vanhuus: Haluaisin pystyä kertomaan'		Videotykki	Tiedostaa sukupuolten moninaisuuden ulottuvan myös ikäihmisiin	25 min

6 PROJEKTIN ARVIOINTI

Projektiarviointi on projektin toiminnan ja toiminnan aikaansaannoksen, sekä vaikutuksen selvittämistä. Palautteen kerääminen on välttämätöntä, jotta projektia voidaan arvioida. Arviointi on kehittämisen ja oppimisen väline, jolla pyritään parantamaan lopputulosta. Sen avulla voidaan seurata projektin tulosten vaikutuksia ja niiden avulla kehittää projektia haluamaan suuntaan. Palautteen keräämisen lisäksi tärkeä tekijä on vuorovaikutus projektiorganisaation kesken. (Suopajarvi, L, 2013, viitattu 17.6.2018.) Projektimme arvioinnissa keskityttiin pääasiassa tuotteen laatuun ja aikataulussa pysymiseen. Arvioimme valmistunutta projektiamme aikaisemmin laadittujen laatutavoitteiden ja kriteerien (taulukko 1, sivulla 9) perusteella sekä oppilaiden opetustuokion aikana tuotaman materiaalin ja kirjallisen ja suullisen palautteen avulla.

6.1 Oppitunnin arviointi

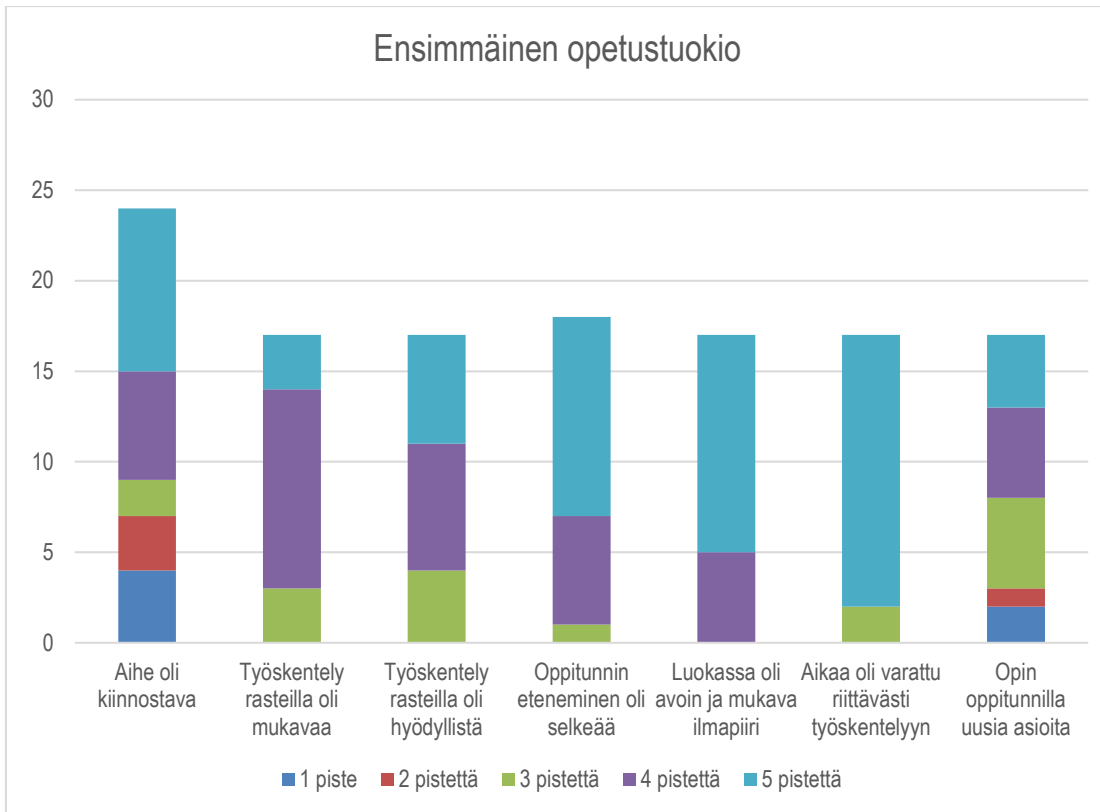
Arvioimme oppituntia pyytämällä palautetta ja kehitysideoita opettajilta sekä yhteistyökumppanillemme. Osallistuvaan suunnitteluun on tärkeää ottaa mukaan projektiin kuuluvat sidosryhmät (Silfverberg 2007, 46, viitattu 23.5.2017). Muokkasimme saamamme palautteen avulla projektimme sisältöä. Saimme arvokkaita neuvoja opettajilta, sekä Tyttöjen Talon työntekijöiltä, koska heillä on ammatillista osaamista opetustilanteiden hallitsemiseen ja tietoa yläkouluikäisille toimivista opetusmenetelmistä. Yhteistyö sekä Tyttöjen Talon että Myllytullin koulun henkilökunnan kanssa sujui vaivatta koko projektimme etenemisen ajan.

Raportoimme opinnäytetyön ja opetustuokion etenemisestä yhteistyökumppanillemme Tyttöjen Talon yhteyshenkilölle Maarit Saarnivalalle. Raportoimme suullisesti työn edistymisestä työnohjaajille työpajatapaamisissa, jossa saimme vinkkejä ja ohjeita opinnäytetyön oikeaoppiseen etenemiseen. Varsinaisesta järjestämästämme opetustuokiosta keräsimme palautetta tilaisuuteen osallistuneilta oppilailta (kuvio 2, kuvio 3) ja opettajalta (kuvio 4). Palaute kerättiin sekä suullisesti että kirjallisesti lyhyen kyselylomakkeen avulla (liite 2).

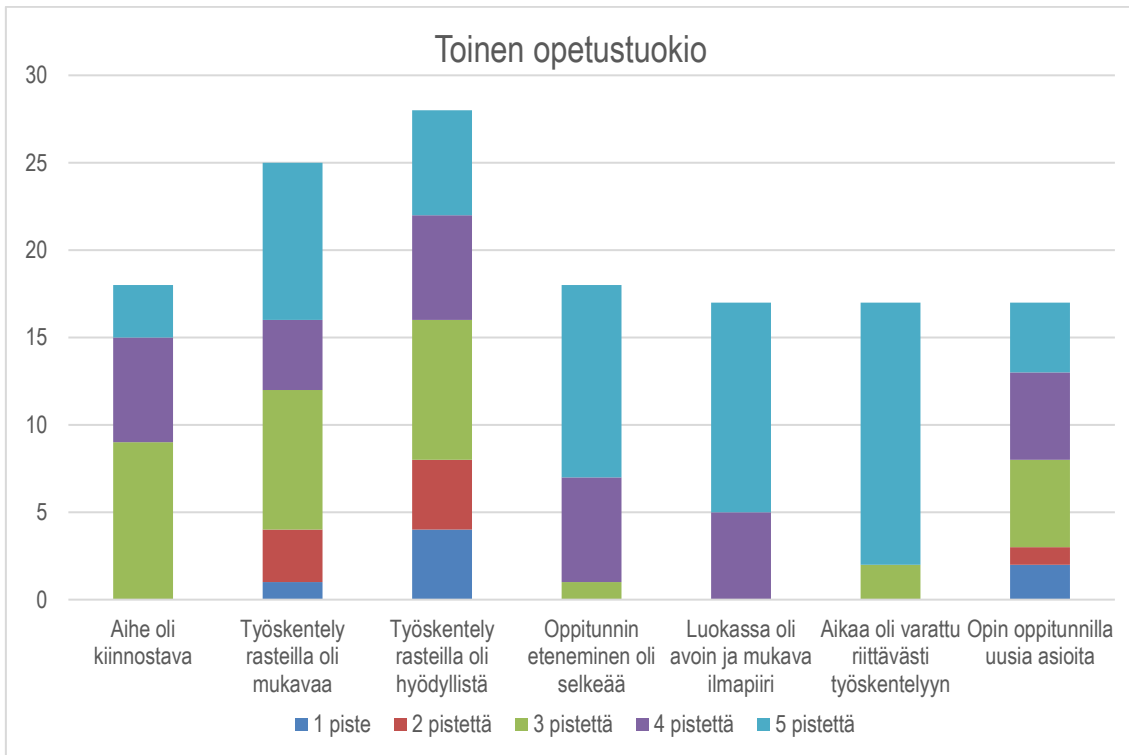
Molemmat toiminnalliset opetustuokioid sujuivat hyvin. Yksi opetustuokiomme keskeisimpiä metodeja oli keskustelu, jonka apuna käytimme toiminnallisia tehtäviä. Keskusteleavuus onkin tulevai-

suudessa yhä tärkeämpää. Keskusteleavuudella tarkoitetaan toiseen huomioon ottamista ja hyväksymistä yhteisössä ja sitä, ettei koulussa ole tabuja. (Haapaniemi, Jantunen 2013, 103.) Ensimmäisen luokan kohtaaminen jännitti meitä kumpaakin huomattavasti enemmän, etenkin kun opettaja kertoi aamuisen luokan olevan ilmapiiriltään haastavampi kuin seuraava luokka. Ensimmäisen ryhmän aikana tosiaan näkyi enemmän häiriökäyttäytymistä ja opettajan auktoriteettia tarvittiin huomattavasti enemmän. Myöhäisempi ryhmä oli tyttöluokka, ja työskentely sujui rauhallisemmin ja hallitummin. Opettajan ei tarvinnut puuttua oppilaiden käyttäytymiseen, vaan kykenimme itse pitämään järjestystä tarpeen tullen.

Vaikka ensimmäisen luokan oppilaat aiheuttivatkin enemmän häiriköintiä, pysyimme kuitenkin hyvin asiassa, koska olimme valmistautuneet mahdollisiin ongelmatilanteisiin. Myös hyvä perehtyneisyys aiheeseemme rentoutti omaa läsnäoloamme, koska osasimme vastata oppilaiden esittämiin kysymyksiin. Pyrimme opetustuokion pitäjänä rakentamaan aktiiviseen kuunteluun, jossa opettajan tai ohjaajan tulisi avustaa oppilas kertomisessaan alkuun. Oppilaan puhuessa opettajan tulee olla täysin läsnä ja osoittaa kuuntelevansa vaikenemalla sekä ilmeiden ja eleiden avulla. (Haapaniemi, Jantunen 2013, 294.) Käytimmekin rohkaisevia ja myönteleviä äännähdyksiä kuten ”ahaa” ja ”mielenkiintoista”, joilla osoitimme oppilaille keskittyvämme siihen, mitä oppilas sanoo. Työskentelimme onnistuneesti opettajan roolissa ja olimme jakaneet aktiviteettien ohjaamisen tasapuolisesti. Lopulta koimme myös onnistuneemme projektille asettamissa tavoitteissamme oppilaiden palautelomakkeelle antamien vastausten perusteella. Oppilaille ja opettajalle jaetut palautelomakkeet sisälsivät väittämiä joita tuli arvioida yhdestä viiteen, yksi tarkoittaen täysin eri mieltä ja viisi täysin samaa mieltä.

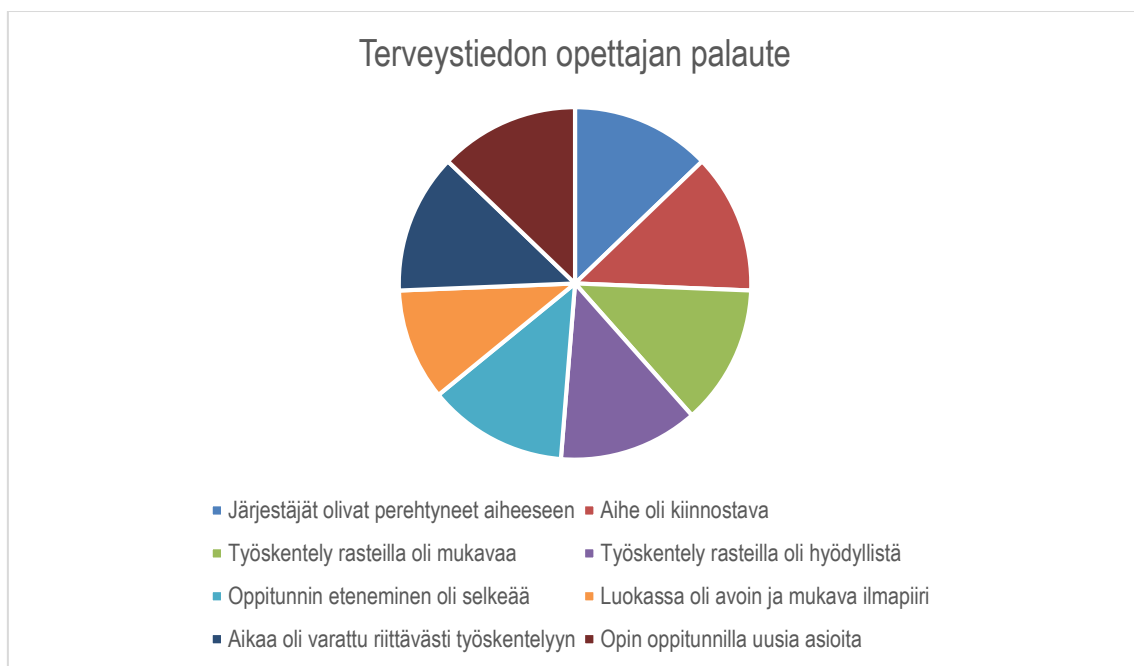

KUVIO 2. Palautekyselyn tulokset ensimmäisestä opetustuokiosta.

KUVIO 3. Palautekyselyn tulokset toisesta opetustuokiosta

Suurin osa molempien opetusryhmien oppilaista koki aiheen sekä opetustuokion työskentelyn kiinnostavaksi ja mukavaksi. Työskentelyn hyödyllisyys taas jakoi oppilaiden kesken enemmän eroja. Noin puolet oppilaista oli kokenut aiheen käsittelyn hyödylliseksi ja puolet taas joko täysin turhaksi tai kohtalaisen tärkeäksi. Nämä vastaukset heijastuivat selvästi kysymykseen mahdollisesti oppitunnilla opituista uusista asioista. Oppilaat, jotka olivat pisteyttäneet työskentelyn hyödyttömäksi, olivat he myös vastanneet, etteivät olleet juurikaan oppineet tunnilla uusia asioita. Itse oppitunnin toteutus sai kaikilta oppilailta hyvät arvostelut. Ajankäyttö, oppitunnin etenemisen selkeys ja luokan ilmapiiri koettiin kaikkien kesken erittäin tai hyvin onnistuneeksi. Lisäksi kaksi oppilasta olivat kirjoittaneet palautekyselyn loppuun: "Oli kivaa!"

KUVIO 4. Opettajan antama palaute opetustuokiosta.

Opettajan arvio oli pelkästään positiivinen. Hän oli arvioinut jokaisen osa-alueen korkeimmin pistein. Hän pahoitteli ensimmäisen luokan haastavaa käyttäytymistä, mutta hänen mukaansa se ei kuitenkaan heijastunut liikaa oppitunnin etenemiseen tai onnistumiseen. Opettajalta saimme lisäksi suullista palautetta: "Todella hyvä ja monipuolinen opetuskokonaisuus. Haastavaa aihetta lähestyttiin hyvin erilaisten tehtävien kautta. Suurin osa oppilaista teki tehtävät hyvin ja olivat innokkaita ja osallisia. Opetuskokonaisuus toi varmasti oppilaille erilaisuuden ymmärtämiseen lisää ymmärrystä!"

6.2 Työskentelyprosessin arviointi

Jaoimme projektin viiteen eri päävaiheeseen: ideoiminen, perehtyminen aiheeseen, suunnitteleminen, projektin toteuttaminen ja projektin päättäminen. Ideointivaiheessa pohdimme ajankohtaisia seksuaalisuuteen liittyviä aiheita, joista sukupuolen moninaisuus ja sukupuoli-identiteetti tuntuivat mielenkiintoisilta. Halusimme tehdä abstraktilta kuulostavista käsitteistä helpommin lähestyttäviä, joten päätimme tehdä aiheesta opetustuokio. Yhteistyöorganisaation kanssa muokkasimme ja rajasimme vielä aihetta sekä valitsimme projektin toteutuspaikan. Seuraavaksi perehdyimme aiheeseen lukemalla ja kirjallisuutta ja tutkimuksia, joiden pohjalta teimme tietoperustan opinnäytetyöllemme. Opinnäytetyön ohjaajamme antaman palautteen mukaan tietoperusta oli kattava, mutta hieman liian laaja, joten muokkasimme tietoperustaa niin, että olennainen tieto säilyi.

Projektin aikana on oltava valmis muuttamaan suunnitelmaa ja joustamaan, jos huomataan, etteivät alkuperäiset suunnitelmat tuota toivottua lopputulosta. (Silfverberg, 12.) Projektin aikana aikataulumme tulikin muutoksia ja työskentelimme suunniteltua enemmän etänä, sillä asuimme projektin aikana eri kaupungeissa. Suunnittelu-vaiheessa keväällä 2017 aloimme laatia projektisuunnitelmaa, jonka eri osa-alueet jaoimme tasaisesti molemmille projektiryhmän jäsenelle itsenäisesti tehtäväksi. Word-online auttoi pysymään ajan tasalla toisen projektiryhmän jäsenen tuotoksesta, sillä molemmat pystyivät kirjoittamaan samalle alustalle. Esitimme projektisuunnitelman toukuussa 2017 ohjaavalle opettajallemme. Otimme yhteyttä yhteistyöorganisaatioihin ja kirjoitimme aiesuunnitelmat kesällä 2017. Aloimme suunnitella opetustuokiota, johon saimme ideoita yhteistyöorganisaatiolta Tyttöjen Talolta. Helmikuussa 2018 pidimme 2 opetustuokiota Myllytullin koulun kahdelle 8. luokan ryhmälle.

Projektin suunnitteluvaiheessa arvioimme projektin resurssit ja kustannukset (taulukko 4), jotka koostuivat henkilöstökuluista sekä opetustuokion materiaalikuluista. Henkilöstökuluihin arvioimme opettajien, projektiryhmän ja yhteistyöorganisaatioiden työkulut. Lainasimme koululta pallot lämmittelypeleihin sekä tusseja aktiviteetteja varten, joten kulut jäivät suunniteltua pienemmiksi. Toteutuneet materiaalikulut kattoivat paperit sekä tulostetut monisteet. Matkakustannukset olimme suunnitelleet bussilipun hinnan mukaan, mutta kuljimmekin Myllytullin koululle pyörällä, joten matkakuja ei tullut ollenkaan. Toteutimme projektin kokonaisuudessaan suunniteltua pienemmillä resursseilla.

Projektimme mahdollisia riskejä olivat aikataululliset, tekniset ja tiedonkulkuun liittyvät riskit. Pysimme hyvin aikataulussa, sillä projektisuunnitelma saatiin ajoissa valmiiksi ja opetustuokio pidettiin sovittuna päivänä. Teknisiltä riskeiltä välttyttiin, kun testasimme laitteiden toimivuuden hyvissä ajoin ennen opetustuokion pitämistä Myllytullin koululla. Tiedonkulkuun liittyviltä riskeiltä välttyttiin informoimalla selkeästi ja etukäteen projektimme yhteistyökumppaneita tulevista tapaamisista ja toteutuspäivistä.

TAULUKKO 4. Projektin resurssit

KULULUOKKA	KUSTANNUSARVIO (€)	TOTEUTUNEET
<u>HENKILÖSTÖKULUT</u>		
-Opettajien työmäärä (20€/h)	10h x 40€/h = 400 €	10h x 40€/h = 400 €
-Projektiryhmän eli opiskelijoiden työmäärä (10€/h)	400h x 20€/h = 8000 €	400h x 20€/h = 8000 €
-Yhteistyökumppaneiden työmäärä (40€/h)	2h x 40€/h = 80 €	2h x 40€/h = 80 €
<u>MATERIAALIKULUT</u>		
-Oppitunnin tarvikkeet	30 €	5 €
<u>MATKAKUSTANNUKSET</u>	12 €	0 €
Yhteensä	8522 €	8485 €

Laadimme opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa resurssisuunnitelman, josta käy ilmi projektin kulu-
luokat. Selkeä ja hyvin suunniteltu resurssisuunnitelma kertoo tilaajalle, yhteistyökumppanille ja ohjausryhmän jäsenille, millä budjetilla projektin tavoitteet aiotaan saavuttaa (Mäntyneva 2016, viitattu 23.5.2017).

Projektimme resurssit koostuivat ohjaavien opettajien ja projektin tekijöiden henkilökuluista sekä projektissamme tarvittavista aineista ja tarvikkeista. Yhteistyökumppanimme Tyttöjen Talo avusti

projektissamme vapaaehtoisesti. Opetustuokiomme tarvikkeet kustansi Oulun ammattikorkeakoulu, jolta saimme kyniä ja paperia käyttöömmme.

7 POHDINTA

Seksuaalisuus sekä seksuaalikasvatus ovat aiheina melko arkoja sekä vähän puhuttuja. Tämän vuoksi aihepiiriä onkin hyvin mielenkiintoista tutkia, ja siitä saatu lisätieto hyvin arvokasta seksuaalikasvatuksen kehityksen kannalta. Oma motivaatiomme tutkia aihetta kumpuaa juuri tästä lähtökohdasta, sillä koemme seksuaalikasvatuksen olevan hyvin merkittävässä roolissa lapsen ja nuoren elämässä. (Hanninen, Mikkonen 2014, viitattu 21.8.2018.) Opinnäytetyön aiheemme on ajan-kohtainen, sillä tasa-arvoisuuteen liittyvät asiat ovat viime vuonna olleet pinnalla, muun muassa 1.3.2017 voimaan tulleen tasa-arvoisen avioliittolain sekä katukuvassa syksyllä 2018 julisteina näkyvän Syrjinnästä vapaa alue -kampanjan muodossa.

Aloimme pohtia ja suunnitella seksuaalisuuteen liittyvää aihetta ja lopulta päädyimme seksuaalisuuden moninaisuuden sekä sukupuoliroolien tarkasteluun. Halusimme tehdä projektiluontoisen opinnäytetyön, josta saisi arvokasta hoitotyössäkin mahdollisesti tarvittavaa ryhmänohjauskokemusta. Myös eri yhteistyökumppaneiden kanssa toimiminen oli hyödyllinen oppimiskokemus. Otimme heti projektin suunnittelun alkuvaiheilla yhteyttä Tyttöjen Taloon, jolta saimme myöhemmin ideoita ja vinkkejä opetustuokion sisällön tuottamiseen. Otimme yhteyttä myös Myllytullin koulun rehtoriin sekä terveystiedon opettajaan, jotka innostuivat hoitotyön opiskelijoiden järjestämästä opetustuokiosta. Teoriatiedon etsiminen ja kokoaminen sujui hyvin, sillä ajankohtaista tietoa oli paljon tarjolla niin kirjoista kuin pro gradu -tutkielmista. Tavoitteenamme olikin käyttää mahdollisimman monipuolisia lähteitä. Saimme ohjaavien opettajien palautteen ja keskustelun avulla tiivistettyä käyttämistämme lähteistä ytimekkään, kattavan ja projektilemme olennaista tietoa sisältävän tietoperustan.

Tyttöjen Talon ohjaajien kannustus motivoi perehtymään seksuaalisuuden moninaisuuteen syvästi ja tarkastelemaan myös omia asenteita ja ennakkoluuloja kriittisemmin sekä kyseenalaistamaan vallitsevia normeja. Tyttöjen Talon ohjaajilla on paljon kokemusta nuorten kanssa työskentelystä ja olikin hienoa saada vinkkejä, millaiset aktiviteetit toimisivat parhaiten yläkouluikäisille. Alun perin meidän tuli pitää harjoitusopetustuokio Tyttöjen Talolla, mutta aikataulullisista syistä emme ehtineet sitä pitää. Muuten pysyimme suunnittelemassamme aikataulussa ja suunnittelimme hyvissä ajoin ja huolellisesti opetustuokion jokaisen aktiviteetin, joiden keston arvioimme tarkasti.

Opinnäytetyömme tavoitteiksi laadimme yhteistyö-, ryhmänohjaus- sekä projektityöskentelytaitojen kehittämisen. Opinnäytetyömme tarkoituksena oli tuottaa informatiivinen opetustuokio yläkoulun kahdeksannen luokan oppilaille ja onnistuimme tavoitteessamme hyvin Myllytullin oppilaiden sekä opettajan antaman palautteen perusteella. Projektiryhmä työskenteli suurimman osan ajasta eri paikkakunnilla, mutta keskinäisen toimivan kommunikaation ansioista saimme tehtyä selkeän työnjaon ja pysyttyä aikataulussa. Olemme oppineet paljon projektimme aikana niin seksuaalisuuden moninaisuudesta ja sukupuolirooleista kuin opetustuokion pitämisestä ja projektiluontoisen työskentelyn vaiheistamisesta. Projektin aikana keräämämme ja sisäistämämme tieto on arvokasta ja osaamme ottaa seksuaalisuuden moninaisuuden entistä paremmin huomioon tulevaisuudessa kätilönä ja terveyshoitajana toimiessa.

LÄHTEET

Aho, T., Kotisaari-Ainamo, A., Pelander, A., Rinkinen, T. 2008. Puhutaan seksuaalisuudesta. Väestöliitto, Helsinki.

André S. 2010. Support of gender role equality: variation and similarities between countries and the gender gap. Viitattu 29.3.2017.

file:///C:/Users/Annika/Downloads/scs201_msc_thesis_stefanie_andre.pdf

Avoliittolaki 8.4.2016/249 laki uudistus samaa sukupuolta oleville. Viitattu 29.3.2017.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1929/19290234#O1L4>

Halinen I., Hotulainen R., Kauppinen E., Nilivaara P., Raami A., Vainikainen M. 2016. Ajattelun taidot ja oppiminen. Juva: Bookwell Oy.

Hallamaa J., Halila R. 2016. Intersukupuolisten lasten hoito. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE. Viitattu 29.3.2017.

http://etene.fi/documents/1429646/2056382/KANNANOTTO_intersukupuolisuus_pdf.pdf/c5d42cbd-5220-4314-a2e9-c61cf27ace9a

Hanninen K., Mikkonen P. 2014. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus peruskoulun oppikirjoissa. Kasvatustieteiden tiedekunta. Pro Gradu tutkielma. Viitattu 21.8.2018

<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/94938/GRADU-1392042304.pdf?sequence=1>

Haapaniemi R., Jantunen T. 2013. Iloa kouluun - Avaimia kouluviihtyvyyteen. Juva: Bookwell Oy.

Helsingin yliopisto. 2010. Kielijelppi- verkkopalvelu: havainnollistaminen. Viitattu 19.5.2017.

<http://kielijelppi.virtamieli.fi/puheviestinta/havainnollistaminen>

Helsingin yliopisto. 2018. Mikä estää oppimasta yläkoulussa? Viitattu 17.6.2018.

<https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/opetus-ja-opiskelu/mika-estaa-oppimasta-ylakoulussa>

Jyväskylän yliopisto. 2010. Opetusmenetelmät: työpaja. Viitattu 19.5.2017.

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/mit/tietotekniikan-opetuksen-perusteet/Opetusmenetelmista-ja-laheslymistavoista/Opetusmenetelmat/tyoepaja>

Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Tampere: Juvenes Print- Suomen Yliopistopaino Oy. Viitattu 28.3.2017.

http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf

Koppinen M-L, & Pollari J. 2010. Ketä kannattaa opettaa? Juva: PS-kustannus.

Korteniemi-Poikela E., Cacciatore R. 2010. Portaita pitkin – Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen. Juva: WS Bookwell Oy. Viitattu 14.5.2017

http://www.subjectaid.fi/storage/ma/8e92ed39fcc44175aa436aa8bde47a0e/67067b72fac74240969888332ae06a43/pdf/DFB194BC811F04933A8D1A405B6CCA2F6B8ABBCE/RFSU_Opettajan_opas.pdf

Kuusela M. 2016. Koulu ja seksuaalikasvatus sateenkaaren väreissä. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Pro Gradu tutkielma. Viitattu 14.5.2017.
[file:///C:/Users/Annika/Downloads/opinnaytetyon_ohje_touko_16_220616%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Annika/Downloads/opinnaytetyon_ohje_touko_16_220616%20(4).pdf)

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (8.8.1986/609)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>

Lehtonen, J., 2003, Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset, viitattu 27.3.2017.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23431/seksuaal.pdf?sequence=2>

Lehtonen, J. 2012. Opettajien käsityksiä seksuaalisuuden kirjosta. Viitattu 28.3.2017
<http://elektra.helsinki.fi/oa/0780-0886/2012/2/opettaji.pdf>

Luukkainen O. 1998. Tulevaisuuden tekijät – Uuden opettajuuden mahdollisuudet. Juva: WSOY.

Löow, M. 2002 Onnistunut projekti – projektijohtamisen ja –suunnittelun käsikirja. Helsinki: WS Bookwell Oy.

Mäki S. Suomen RFSU OY. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Seksuaalikasvatusta nuorille - opettajan opas. Viitattu 4.4.2017.
http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf

Mäntyneva, M. 2016. Miten projektisuunnitelma tehdään? HAMK Unlimited Professional. Viitattu 23.5.2017.
<https://unlimited.hamk.fi/yritysjays-ja-liiketoiminta/miten-projektisuunnitelma-tehdään/>

Nummelin, R. 2000. Seksuaalikasvatusmateriaalit- pääkaupunkilaisten nuorten näkemyksiä ja kokemuksia. Tampereen yliopisto. Terveystieteiden tiedekunta. Väitöskirja. Viitattu 3.4.2017.
<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67057/951-44-4949-5.pdf?sequence=1>

Oulun ammattikorkeakoulu 2014. Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyön ohje. Viitattu 27.3.2017.
<https://oiva.oamk.fi/utills/opendoc.php?aWRfZG9rdW1lbnR0aT0xNDMwNzY0Njky>.

Opetushallitus, 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Viitattu 3.4.2017.
http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Raina L., Haapaniemi R. Yhteisöllinen pedagogia. 2007. Tallinna: Arator Oy.

Seta 2016. Karvinen M. Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus – opitaan yhdessä! Viitattu 15.3.2016.
http://seta.fi/wp-content/uploads/2016/11/Opas_kouluille_2016_NETTI.pdf

Setan Transtukipiste 2017. Hlbtqi-sanasto. Viitattu 29.3.2017.
<http://transtukipiste.fi/hlbtqi-sanasto/>

Seta, 2016. Seksuaalinen suuntautuminen. Viitattu 3.4.2016.
<http://seta.fi/seksuaalinen-suuntautuminen/>

Setan Transtukupiste 2017. Sukupuoli. Viitattu 29.3.2017.
<http://seta.fi/sukupuoli/>

Setan Transtukupiste 2017. Tietoa sukupuolesta. Viitattu, 29.3.2017.
<http://transtukupiste.fi/tietoa-sukupuolesta/>

Silfverberg P. (ei julkaisuaikaa). Projektinvetäjän opas. Konsulttitoimisto Planpoint Oy.

Silfverberg P. 2007. Ideasta projektiksi - projektinvetäjän opas. Konsulttitoimisto Planpoint Oy. Viitattu 23.5.2017. http://www.helsinki.fi/urapalvelut/materiaalit/liitetiedostot/ideasta_projektiksi.pdf

Suopajärvi, L. 2013. Opas projektiarviointiin. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden julkaisuja. Viitattu 17.6.2018.
<http://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=a6d01dd9-baad-408a-a6fb-5e131cf74ef5>

Tanhua I., Mustakallio S., Karvinen M., Huuska M., Aaltonen M. 2015. Tietopaketti sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:22.

Vanas, A. Opettaja lehti 5/2014. Ei samaa kaikille. Viitattu 19.5.2017.
<http://www.opettaja.fi/cs/Satellite?c=Page&pagename=OpettajaLehti%2FPage%2Fjuttu-sivu&cid=1351276519632&juttuID=1355755578804>

Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325. Viitattu 29.3.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141325>

Teema: Syrjinnästä vapaa alue -kampanja. Viitattu 21.8.2018
<https://yhdenvertaisuus.fi/kampanjan-tausta-ja-tarkoitus>

LIITTEET

LIITE 1

Pidän siitä, että olen

Saan voimaa

Minulle tärkeitä asioita elämässäni ovat

Haluaisin, että muut näkisivät minut

Arvointilomake oppitunnin toteutuksesta

Ympyröi sopivin vaihtoehto 1= täysin eri mieltä, 5=täysin samaa mieltä

Järjestäjät olivat perehtyneet aiheeseen	1	2	3	4	5
Aihe oli kiinnostava	1	2	3	4	5
Työskentely rasteilla oli mukavaa	1	2	3	4	5
Työskentely rasteilla oli hyödyllistä	1	2	3	4	5
Oppitunnin eteneminen oli selkeää	1	2	3	4	5
Luokassa oli avoin ja mukava ilmapiiri	1	2	3	4	5
Aikaa oli varattu riittävästi työskentelyyn	1	2	3	4	5
Opin oppitunnilla uusia asioita	1	2	3	4	5